

УДК 340.12

Г. В. Коваленко, здобувачка

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА КОНЦЕПЦІЯ «ІМПЕРІЇ ПРАВА» РОНАЛДА ДВОРКІНА

Розглянуто основні положення концепції інтерпретивізму Роналда Дворкіна як «третього шляху» між правовим позитивізмом та філософією природного права.

Ключові слова: Роналд Дворкін, правовий позитивізм, природне право, інтерпретивізм, право як чесність.

Актуальність проблеми. Вхідження України в глобальний соціально-політичний та економічний процес потребує вивчення сучасних філософських підходів до вирішення фундаментальних правових питань. Один із таких підходів запропоновано американським ученим Роналдом Дворкіним у книзі «Імперія права» (1986), що продовжила подальше розроблення проблематики його першої книги «Серйозний погляд на права» (1978) [1]. В «Імперії права» [2] сформульовано концепцію так званого «інтерпретивізму» і пропонується враховувати не тільки власне юридичні, а й моральні та політичні аргументи, якими керуються судді у вирішенні «важких справ», і має подолати однобічності та недоліки правового позитивізму і юснатуралізму.

Як зазначається у Вікіпедії [3], інтерпретивізм Р. Дворкіна має європейський континентальний аналог в юридичній герменевтиці, поданий такими авторами, як Х. Коїнг (Helmut Coing) та Е. Бетті (Emilio Betti). У більш широкому сенсі європейськими попередниками сучасного юридичного інтерпретивізму є Й. Есер (Josef Esser), Т. Фівер (Theodor Viehweg), Х. Перельман (Chaim Perelman), В. Фікентшер (Wolfgang Fikentscher), А. К. Невеш (Antonio Castanheira Neves), Ф. Мюлер (Friedrich Müller), А. Аарньо (Aulis Aarnio) та Р. Алексі (Robert Alexy).

Зважаючи на те що в українській філософії та загальній теорії права і держави питання праворозуміння та герменевтики залишаються дискусійними і на сьогодні, видається актуальним звернення до концепції Р. Дворкіна, викладеній у наведеній книзі.

Аналіз останніх наукових джерел та публікацій. Невдовзі після виходу «Імперія права» отримала низку престижних нагород від професійних організацій США – Срібний Молоточок від Американської Асоціації юристів (the Silver Gavel Award of the American Bar Association), Премію Перуки (Coif Award) від цієї самої асоціації за кращу книгу з права за трирічний період та Приз Еймса (the Ames Prize) Гарвардської юридичної школи за кращу книгу з права за п'ятирічний період.

Цю книгу Р. Дворкіна перекладено французькою (*L'Empire du droit*. P. : PUF, 1994), італійською (*L'impero del diritto*, Milano, Il Saggiatore, 1994), сербською (Царство права. Београд: ИП Филип Вишньїћ, 2003).

На жаль, крім одного, хоча й важливого фрагмента [4], ще немає її повних перекладів українською або російською мовами. Попри те, що про її існування часто згадують дослідники з пострадянських країн, складається враження, що мало хто з них читав «Імперію права». Інакше як пояснити той факт, що англійську назву *Law's Empire* перекладають на російську як *Верховенство права*? [5]. Зворотний переклад дасть вираз *Supremacy of Law*, який часто зустрічається в англійській літературі, але аж ніяк не синонімічний назві цієї книги. Між тим, Р. Дворкін ясно пише про те, як слід розуміти його метафору «імперії» – це певний соціально визнаний простір, в якому є свої столиці, свої князі та пророки: «Суди є столицями імперії права, і судді – її князі, але не її провидці і пророки. Останні ролі належать філософам, якщо вони забажають розробити ... більш чисту форму права в межах і за межами того права, яке ми маємо» [2, с. 407]. Однак цю метафору не слід розуміти надто буквально: «імперія права визначена позицією (*attitude*), а не територією, або владою, або процесом. Це інтерпретуюча, саморефлективна позиція, адресована політиці в сенсі послання (*in the broadcast sense*)» [2, с. 413].

В Україні концепція, викладена в «Імперії права», систематично ще не розглядалася. Її важливий аспект, пов'язаний з інтерпретацією судами «важких випадків» (*hard cases*), був проаналізований В. Титовим [6; 7]. Інші аспекти цієї концепції – морально-політичний статус справедливості та ліберального розуміння рівності досліджувалися російськими політологами О. Ігнаткіним [7] та Г. Канаршем [9], а у більш широкому контексті «панування права» В. Діановим [10]. Власне, цими працями і вичерпується доробок учених із пострадянських країн в осмислення «Імперії права».

Хоча погляди Р. Дворкіна цікаві і для юристів романо-германської правової сім'ї, слід зауважити, що його книга була адресована перш за все американським і британським юристам, бо її фактичною базою і предметом подальших теоретичних узагальнень є рішення судів загального права. Тому цілком зрозуміло, що абсолютна більшість оглядів і дискусій, присвячених «Імперії права», містяться в англійській літературі. Їх дуже велика кількість, і в даній статті слід зазначити лише найбільш репрезентативні праці Дж. Фінніса (John Finnis) [11], А. К. Хатчінсона (Allan C. Hutchinson) [12], В. Луїдзі (Vincent L. Luizzi) [13], В. Конкліна (William E. Conklin) [14], К. Хімі (Kenneth Einar Himma) [15], Дж. Летсаса (George Letsas) [16]. Крім того, в Оксфорді у 2009 р. вийшла збірка «Вивчаючи Імперію права: Юриспруденція Роналда Дворкіна» за редакцією С. Гершовіца [17], що містить статті С. Брейєра (Stephen Breyer), К. Айсгрубера (Christopher L. Eisgruber), Дж. Флемінга (James E. Fleming), Ребеки Браун (Rebecca L. Brown), С. Харлі (S. L. Hurley), С. Гершовіца (Scott Hershovitz), Д. Сміта (Dale Smith), Дж. Волдрона (Jeremy

Waldron), С. Пеппі (Stephen Perry), Дж. Гарднера (John Gardner) та М. Грінберга (Mark Greenberg), присвячені різноманітним аспектам концепції, викладеній Р. Дворкіном.

Метою статті є аналіз філософсько-правового змісту праці Р. Дворкіна «Імперія права».

Характеризуючи задум своєї книги, Р. Дворкін писав: «Вона стосується того, як судді виносять рішення у справах. Вона стосується головним чином людей настільки нещасливих, або сутяжних, або злих, або святих, аби опинитися в суді. Лернед Хенд, який був одним із найкращих і відомих суддів Америки, сказав, що він боявся судового процесу більше, ніж смерті або податків. Кримінальні справи є найбільш лячними з усіх, і вони одночасно є найбільш привабливими для публіки. Але цивільні позови, в яких одна людина шукає компенсації або захисту від іншої через певну минулу або загрожуючу (у майбутньому) шкоду, іноді більш повчальні, ніж більшість найгучніших кримінальних процесів. Різниця між гідністю та падінням може полягати в єдиному аргументі, який, можливо, не вразить іншого суддю, або навіть того ж самого суддю в інший день. Люди часто мають шанс виграти або програти більше від схвального кивку якогось судді, ніж вони могли б у відповідності до будь-якого загального акту конгреса або парламента» [2, с. 1].

За Р. Дворкіним, право є «інтерпретуючим поняттям (interpretive concept [2, 87]), яке дозволяє нам орієнтуватися при незгоді суддів у «важких справах» (hard cases). Р. Дворкін присвячує свою книгу розгляду теоретичних розбіжностей у праві, чому ми маємо «вірити тому, що кажуть наші судді», і «приймати думки суддів саме такими, якими їх викладено у важких справах» [2, с. 90]. Він вважає незадовільним погляд на право як на простий факт (plain fact), згідно з яким завжди існує чинний закон, здатний раціонально розв'язати будь-яку проблему (версія непрофесіонала), або погляд, що чинний закон має мовчати відносно деяких проблем, натомість суддя через свою дискреційну владу створює нове право (професійна академічна версія) [2, с. 111]. Обидві версії не влаштовують Р. Дворкіна.

Він пропонує ідею «права як порядності» (law as integrity), згідно з якою судді створюють раціонально і морально виважену мережу юридичних принципів, що і є основою права. Зазначимо, що розуміння Р. Дворкіним права як *integrity* відрізняється від концепції «інтегральної» або «інтегративної юриспруденції», запропонованої у 50-их роках ХХ ст. Дж. Холлом (Jerome Hall, 1901 – 1992) як поєднання моральних і правових цінностей [18]. Незалежно від нього Г. Берман (Harold J. Berma, 1918 – 2007) у 1960 – 70 роках під «інтегративністю» мав на увазі поєднання в єдиній теорії підходів юридичного позитивізму, природного права та історичної школи [19]. На пострадянському просторі до цієї тенденції приєднуються деякі російські дослідники, наприклад, В. Графський [20 – 21] та Н. Євдєєва [22]. Р. Дворкін же має на увазі суто

американське розуміння терміна *integrity* – як моральної чесноти – «щирості», «порядності», «чесності», – на відміну від притаманного математикам і філософам-онтологам розуміння *integrity* як «цілісності» [23]. Саме останнє розуміння запропонував П. Тарашук, коли переклав вираз «law as integrity» як «цілість права» замість «порядність права», «щирість права» чи «чесність права» [4].

Р. Дворкін пропонує метафоричний образ ідеального Судді-Геркулеса, який нібито знає всі принципи і цілепокладання, необхідні для оптимального рішення і одночасно розбирається в усіх хитросплетіннях чинних законів. Таким чином, Геркулес є суддею з надлюдськими інтелектуальними здібностями, гуманністю та терпінням. Р. Дворкін пише: «Актуальне, сучасне право для Геркулеса складається з принципів, що забезпечують найкраще обґрунтування (justification), доступне для доктрин і засобів права. Його бог – судовий принцип порядності, який наказує, аби він бачив, наскільки можливо право как послідовне і структуроване ціле» [2, 401].

Р. Дворкіна особливо цікавить, як судді вирішують, яким є право у «важких справах». Показуючи, що судді повинні *інтерпретувати*, а не просто механічно *застосовувати* колишні судові рішення (прецеденти), він розробляє загальну теорію інтерпретації, яка, зокрема, здатна пояснити, чому одна суддівська інтерпретація ліпша за інші. Р. Дворкін наполягає на тому, що для кожної важкої справи є тільки одне правильне рішення, яке відповідає зобов'язанням суспільства поводитися з його членами у послідовний та принциповий спосіб.

Коли ми використовуємо термін «інтерпретація», слід перш за все розібратися, що саме ми маємо на увазі. «Якщо спільнота взагалі використовує інтерпретуючі поняття, поняття самої інтерпретації буде одним із них: теорія інтерпретації – інтерпретація практики більш високого порядку використання інтерпретуючих понять (a theory of interpretation is an interpretation of the higher-order practice of using interpretive concepts)» [2, 49]. Аби уникнути непорозумінь і спорів, які спостерігаються серед літературознавців, філософів та представників інших соціальних наук, Р. Дворкін пропонує свій підхід до визначення інтерпретації. «Якщо право є інтерпретуючим поняттям, будь-яка варта уваги юриспруденція мусить бути заснованою на деякому уявленні про те, що таке інтерпретація, і аналіз інтерпретації, який я здійснюю і захищаю у цьому розділі, є основою для всієї решти книги» [2, 50].

Р. Дворкін виходить з того факту, що інтерпретація у сфері права є тільки однією з різноманітних форм інтерпретації. Люди інтерпретують у багатьох різних контекстах, які можуть сильно відрізнятися між собою. Найбільш поширений випадок інтерпретації знайомий нам по звичайній розмові (conversational interpretation). Ми інтерпретуємо звуки або знаки, які робить інша людина, аби зрозуміти те, що вона сказала. Це повсякденний контекст. Так звана наукова інтерпретація (scientific interpretation) здійснюється в іншому

контексті: ми говоримо, що вчений спочатку збирає дані і потім інтерпретує їх. Художня інтерпретація (artistic interpretation) дає ще одну форму: критики інтерпретують вірші, п'єси та картини, аби висловити певні погляди на їхні значення. Форма інтерпретації, притаманна праву, схожа на художню інтерпретацію: обидві мають на меті інтерпретувати дещо створене людьми як сутність, одночасно відмінну від них, тобто не того, що саме люди говорять, як у розмовній інтерпретації, і не подій, незалежних від людей, як у науковій інтерпретації. Ця подібність дозволяє розглядати правничу інтерпретацію як «творчу» (creative interpretation).

На думку Р. Дворкіна, розмовна інтерпретація є скоріше цілеспрямованою, а не причинною, як наукова інтерпретація, бо не пояснює окремі звуки мови, а приписує їм значення у світлі тих мотивів, цілей і проблем, які передбачає у суб'єкта мовлення. На підставі цих припущень здійснюються висновки щодо його «наміру» (intention). Так само і правнича інтерпретація є принципово цілеспрямованою, але її відмінність від звичайної розмовної інтерпретації полягає в її творчому елементі. Сама ж творча інтерпретація є не розмовною, а *конструктивною*, тому що передбачає свідомий вибір інтерпретатора. «Вибір кожного інтерпретатора мусить відобразити його думку, яка інтерпретація пропонує більше цінності для практики» [2, 52].

Р. Дворкін виходить із того, що кожен суддя може і мусить долучитися до загального правового дискурсу, орієнтуючись у конкретній справі на ідеальне рішення, яке зробив би Геркулес. При такому підході суддям надаються широкі можливості у справі збереження щільності правового простору і поєднання правової практики та теорії. Він порівнює діяльність суддів у правовій системі з групою письменників, кожен з яких пише свій розділ у єдиному романі. Так само, як кожен автор мусив би пристосуватися до сюжету та творчої манери його попередників, суддя має улагоджувати рішення у своїй справі з думками своїх попередників у розвитку права. Р. Дворкін пише: «Судовий принцип чесності навчає суддів ідентичному з іншими розумінню юридичних прав і обов'язків, наскільки це можливо за умови, що всі ці розуміння створено єдиним автором – спільнотою, що уособлює вияви послідовної концепції справедливості та чесності» (a coherent conception of justice and fairness [2, 225]). Метафора такого колективного письменника використовується Р. Дворкіним і для характеристики сучасної юридичної практики як «політичного наративу, що розгортається» (an unfolding political narrative) [2, 225]. Мається на увазі та обставина, що «судді мусять вирішувати, чим є право, інтерпретуючи практику інших суддів, які вирішують, що є правом» [2, 410].

Слід зауважити, що на відміну від європейської континентальної традиції, до якої належить і Україна, судді загального права вже першої інстанції в англо-американській правовій системі мають право інтерпретувати конституцію,

закони та прецеденти. Тому їх діяльність набуває політичного забарвлення, бо у процесі інтерпретації вони, а не тільки законодавчий орган, мають можливість створювати своїми рішеннями нове право.

Проте В. Луїдзі [13] звертає увагу на те, що в «Імперії права» Р. Дворкіна, незважаючи на реверанс у бік філософів, незрозуміло, яким чином їхні думки впливатимуть на рішення суддів.

Висновки. «Третій шлях» інтерпретивізму Р. Дворкіна передбачає такі вимоги.

1. Право не є простою сукупністю даних, конвенцій чи фізичних фактів. Воно є тим, що юристи прагнуть конструювати або отримати в їхній практиці. У цьому полягає перша відмінність між інтерпретивізмом та юридичним позитивізмом. Водночас відмова від тези, що право є множиною *даних* сутностей, відрізняє інтерпретивізм від природного права.

2. При всіх відмінностях між правом і мораллю між ними немає жорсткої межі. Це суперечить головній вимозі юридичного позитивізму.

3. Право не іманентне природі і не робить юридичні цінності та принципи незалежно існуючими за межами юридичної практики. Це суперечить головній вимозі теорії природного права.

Таким чином, Р. Дворкін намагається створити своєрідну теорію морального виправдання, що має об'єднати особистісну етику суддів, юридичне обґрунтування та політичну легітимацію. Завдяки цьому, «Імперія права» Р. Дворкіна надала імпульс для нових досліджень у сучасній філософії права, зокрема, в юридичній теорії інтерпретації (юридичній герменевтиці).

ЛІТЕРАТУРА

1. Dworkin R. Taking Rights Seriously / R. Dworkin. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1977. – Pp. XV. – 293 p.
2. Dworkin R. Law's Empire / R. Dworkin. – Cambridge, Massachusetts / London, England: The Belknap Press of Harvard university Press, 1986. – XIV, 471 p.
3. Interpretivism (legal) // From Wikipedia, the free encyclopedia. – Режим доступу: [http://en.wikipedia.org/wiki/Interpretivism_\(legal\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Interpretivism_(legal)) This page was last modified on 6 January 2011 at 15:13.
4. Дворкін Р. Цілість права / Р. Дворкін // Філософія права ; за ред. Дж. Фейнберга та Дж. Коулмена. – К. : Основи, 2007. – С. 183–205.
5. Дворкин Р. Материал из Википедии / Р. Дворкин. – свободной энциклопедии [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BA%D0%B8%D0%BD_%D0%A0%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B4. Последнее изменение этой страницы: 22 февраля 2011.
6. Титов В. Д. Роналд Дворкін про інтерпретацію нечітких виражень у праві / В. Д. Титов // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2003. – № 1 (32). – С. 84–92.
7. Титов В. Д. Юридическая логика в США / В. Д. Титов. – Х. : Ксилон, 2007. – С. 153–162.

8. Игнаткин О. Б. Проблема «либерального равенства» в концепции Рональда Дворкина : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.01. – М., 2005. – 178 с.
9. Канарш Г. Ю. Справедливость как морально-политическая категория : дис. ... канд. полит. наук : 23. 00. 01. – М., 2005. – 177 с.
10. Дианов В. Н. Концепция «господства права» в современной англо-американской юридической мысли : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В. Н. Дианов; Ин-т государства и права РАН. – М., 2008. – 208 с.
11. Finnis J. On Reason and Authority in Law's Empire / John Finnis // *Law and Philosophy* 6 (1987) 357–380.
12. Hutchinson A. C. Indiana Dworkin and Law's Empire / Allan. C. Hutchinson // *The Yale Law Journal*, 1987. – Vol. 96. – Pp. 637–664.
13. Luizzi Vincent L. Review of Dworkin's Law's Empire / Vincent L. Luizzi // *Southwest Texas State University-San Marcos, Dept. of Philosophy, Faculty Publications-Philosophy. Paper 22. 1992.* – Режим доступа: <http://ecommons.txstate.edu/philfacp/22>
14. Conklin W. E. Law, Semiotics of Grundnorm, Law's Empire, Taking Rights Seriously, Doing What Comes Naturally [Электронный ресурс] / William. E. Conklin. – Режим доступа: <http://psychology.jrank.org/pages/2071/law-semiotics.html>
15. Himma Kenneth Einar. Trouble in Law's Empire: Rethinking Dworkin's Third Theory of Law / Kenneth Einar Himma // *Oxford Journal of Legal Studies*. 2003. – Volume 23, Issue 3. – Pp. 345–377.
16. Letsas G. Monism, Interpretivism, and Law's Aim [Электронный ресурс] / George Letsas // Freeman, Michael; Harrison, Ross (eds.) *Law and Philosophy* Published to Oxford Scholarship Online: January 2009. Режим доступа: <http://www.oxfordscholarship.com/oso/public/content/law/9780199237159/acprof-9780199237159-chapter-3.html>
17. Hershovitz S. (ed.), *Exploring Law's Empire: The Jurisprudence of Ronald Dworkin.* [Электронный ресурс] / Scott Hershovitz. – Published to Oxford Scholarship Online: January 2009. – Режим доступа: <http://www.oxfordscholarship.com/oso/public/content/law/9780199546145/toc.html>.
18. Пяткина С. А. «Интегративная юриспруденция» Джерома Холла / С. А. Пяткина // *Правоведение.* – 1966. – № 3. – С. 104–110.
19. Фомичева М. В. Концепция правового обоснования в «интегративной юриспруденции» Гарольда Бермана / М. В. Фомичева // *МГУ. Сер. 7. Философия.* – 2009. – № 2. – С. 52–56.
20. Графский В. Г. Интегральная (синтезированная) юриспруденция: актуальный и все еще незавершенный проект / В. Г. Графский // *Правоведение.* – 2000. – № 3. – С. 49–64.
21. Графский В. Г. Интегративная юриспруденция в условиях плюрализма подходов к изучению права / В. Г. Графский // *Проблемы понимания права. Право России : новые подходы.* – Саратов : Науч. книга, 2007. – Вып. 3. – С. 8–18.
22. Евдеева Н. В. Интегративные теории правопонимания в современной России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. – Н. Новгород, 2005. – 187 с.
23. Integrity // From Wikipedia, the free encyclopedia [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://en.wikipedia.org/wiki/Integrity> This page was last modified on 5 March 2011 at 17:13.